

Derleme / Review

Gönderilme Tarihi: 18 Kasım 2021; Revize Edilmiş Hali: 26 Aralık 2021; Kabul Tarihi: 27 Aralık 2022

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN KENTLER ÜZERİNDEKİ EKONOMİK SOSYO-KÜLTÜREL VE MEKÂNSAL ETKİLERİ¹

Muharrem ALTINTAŞ²

ÖZ

Kent kavramı genellikle kendisini kırdan ayıran özellikler itibarıyla tanımlanmaktadır. Buna göre kent endüstri, ticaret, zanaat gibi tarım dışı üretimin yapıldığı, kişiler arasında ikincil derecede ilişkilerin hâkim olduğu, işlevsel olarak farklı amaçlara hizmet eden binalardan oluşan bir yapıya işaret etmektedir. Kentler, tarihte ilk ortaya çıktıkları dönemden itibaren, toplumsal, siyasal ve ekonomik olayları tetikleyen şekillendiren birimler olagelmışlerdir. Tarihsel süreç içerisinde kentler demokrasi, cumhuriyet gibi yönetim şekillerine de sahne olmuştur, bir dini inancın doğup gelişmesine de katkıda bulunmuştur, bünyesinde barındırdığı sınıflar çerçevesinde kapitalizme giden yolu da açmıştır. Bu durum uygarlık tarihinin aynı zamanda kentlerin tarihi olduğu tezini doğrular niteliktedir. Kentlerin uygarlık tarihi açısından taşıdığı bu önem küreselleşme sürecinde de devam etmektedir. Kentler küreselleşme sürecine mekânsal bir altyapı sunmaktadır. Böylelikle kentler bu sürecin hayata geçtiği ve görünür kılındığı alanları oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde kentler, farklı boyutlarda kimi değişimler geçirmektedir. Kentlerin küreselleşme sürecinde geçirdikleri bu değişimleri ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal açılardan ele almak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kent, Glocalizm, Ekonomik Dönüşümler, Sosyo-kültürel Dönüşümler, Mekânsal Dönüşümler

ECONOMIC, SOCIO-CULTURAL AND SPATIAL EFFECTS OF GLOBALIZATION PROCESS ON CITIES

ABSTRACT

The concept of city is generally defined in terms of the features that distinguish it from the countryside. Accordingly, the city points to a structure consisting of buildings that serve different purposes functionally, where non-agricultural production such as industry, trade and crafts is carried out, secondary relations are dominant among individuals. Since their first appearance in history, cities have been shaping units that trigger social, political and economic events. In the historical process, cities have also witnessed forms of governance such as democracy and republic, contributed to the emergence and development of a religious belief, and paved the way to capitalism within the framework of the classes it contains. This situation confirms the thesis that the history of civilization is also the history of cities. This importance of cities in terms of the history of civilization continues in the process of globalization. Cities offer a spatial infrastructure to the globalization process. Thus, cities constitute the areas where this process is realized and made visible. In the globalization process, cities undergo some changes in different dimensions. It is possible to consider these changes that cities have undergone in the process of globalization from economic, socio-cultural and spatial perspectives.

Keywords: City, Glocalization, Economic Transformations, Socio-cultural Transformations, Spatial Transformations

¹ Bu araştırma Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ danışmanlığında, Muharrem ALTINTAŞ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, mhrrm.altintas@gmail.com ORCID: 0000 0003 3015 2411

GİRİŞ

Kentler, yüzyıllar boyunca insanların barınma, savunma, konaklama, dinlenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan yerleşim birimleri olmuşlardır. Nüfus olarak yoğun ve toplumsal olarak heterojen bir yapıya sahip olan kentler bu özellikleri ile kırsal alanlardan ayrılmaktadırlar. Yine aynı özellikleri sayesinde kentler, kırsal alanlara kıyasla toplumsal değişime daha açıktırlar. Hatta literatürde geniş bir uzlaşıya varıldığı üzere uygarlık tarihi, kentlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Zira ilk kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu yerleşim birimlerinde toplumsal hayatı organize etmek için çeşitli hukuk kuralları, yönetim sistemleri, bilimsel keşifler, teknolojik yenilikler ve benzerleri gelişmiş, bu da uygarlığın doğuşunu beraberinde getirmiştir.

Uygarlığın doğuşundan itibaren kentler, gerek toplumsal kurum ve süreçlerden etkilenerek gerekse bunlar üzerinde etkide bulunarak tarihi gelişimin lokomotifleri olmuşlardır. Bu sebeple kentleri uygarlığın taşıyıcıları olarak görmek yanlış olmayacaktır. Kentlerin “uygarlığın taşıyıcıları” olma vasıfları küreselleşme olarak ifade edilen süreçte de devam etmektedir. Küreselleşme genel olarak sermayenin, malların ve belirli bir niteliğe erişmiş emeğin dünya genelinde sınır tanımaması, sermayenin kârlı gördüğü her alana girmesi ve herhangi bir malın üretim ve tüketiminin dünyanın her yerinde yapılabilmesi (Kayan, 2015: 273) anlamına gelmektedir. Enformasyon ve malları yerel ölçekte yaymanın maliyeti ile küresel ölçekte yaymanın maliyeti arasındaki farkın azalması ile (Bauman, 2014: 24) dünya, -yaygın kullanımıyla- “küresel bir köye” dönüşmüştür. Küreselleşme sürecinin belirleyici gelişmelerinden olan sanayisizleşme süreci, fordist üretimden post-fordist üretime geçiş, post-modern durumun gelişmesi, tüketim kültürü ve benzeri gelişmeler kentleri geniş ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple kentler küreselleşme sürecinin en yoğun hissedildiği alanların başında gelmektedir.

Çalışmanın amacı, kentlerin küreselleşme sürecinde ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal boyutlarda geçirdikleri değişimlerin neler olduklarını analiz etmektir. Bunun için öncelikle kent kavramı üzerinde durulacaktır. Ardından küreselleşme sürecinde kentleşme literatürüne giren yeni kavramlardan bahsedilecek ve son olarak da kentlerin bu süreçte geçirdikleri dönüşümler, ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal açılarından ele alınacaktır.

1. KENT KAVRAMI

Tarihsel süreçte birçok farklı disiplinin konusu olması nedeniyle, literatürde kente yönelik tanımlar bir hayli fazladır. Nitekim her disiplin kente kendi ilgi alanına giren konular ekseninde yaklaşmış, bu durum da tanımların çoğalmasına sebep olmuştur (Koyuncu, 2011: 33). Ancak kent tanımlarını, “sosyolojik açıdan, arkeolojik açıdan, ekonomik açıdan, politik açıdan” şeklinde farklı disiplinler açısından sıralamak yerine, bu tanımları temel ölçütlerine göre kategorilerine ayırarak incelemek daha yerinde olacaktır. Bu doğrultuda kent tanımlarında üç farklı ölçüt kullanılmaktadır: Bunlardan ilki idarî ve demografik ölçüt, ikincisi işlevsel ölçüt, üçüncüsü ise sosyolojik ölçüttür.

Kent tanımlamalarında kullanılan idarî ölçüt, belirli idarî birimlerin kent, diğerlerinin ise köy olarak kabul edildiği (Yıldırım, 2014: 325) tanımlardır. Örneğin 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 4.

maddesi, “il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur” hükmünü getirerek, il ve ilçelerde başkaca herhangi bir şart aranmaksızın belediye kurulmasını zorunlu tutmuş ve bir bakıma bu merkezleri kent olarak kabul etmiştir. Kent kavramına dair demografik ölçüte göre ise bir yerleşim yerinin kent olarak kabul edilmesi için o yerin belli bir nüfusa ulaşmış olması gerekmektedir. “Geleneksel kabule göre bir kent ne kadar büyükse, daha küçük yerleşimlerden ekonomik ve kültürel olarak o kadar üstündür” (Bookchin, 1999: 16). Bu doğrultuda, kenti diğer yerleşim yerlerinden ayırabilmek için gerekli nüfus şartı için farklı sınırlar önerilmekte ve bu sınır 3 binden 10 bine kadar değişmektedir (Sencer, 1979: 4). Belirlenen nüfus sınırını aşan yerleşim yerleri kent, diğerleri ise kır kabul edilmektedir. Ancak idarî ve demografik ölçüt, evrensel bir kent tanımı yapmak için yeterli değildir. Çünkü bir yerleşim yerinin kent olması için gerekli nüfus şartı, ülkeden ülkeye ya da dönemden döneme değişebilmektedir. Bunun yanında, böyle bir tanım, büyük bir nüfusa sahip olmakla birlikte kentin farklı özelliklerini taşımayan ya da nispeten küçük bir nüfusu barındırdığı halde kırsal özellik göstermeyen yerleşim yerleri için uygun değildir. Benzer yargılar idarî ölçüt için de geçerlidir. Nitekim bir yerleşim yerinin idarece kent olarak tanınması, o yerleşim yerinin kentsel özellikler taşıyacağı anlamına gelmemektedir. Bu sebeple, kent tanımlarına ilişkin işlevsel ve sosyolojik ölçütlere bakmakta yarar vardır.

Kent kavramını tanımlamak için kullanılan işlevsel ölçütte, kentin tanımlanmasında nicel özelliklerin yeterli olmadığı, bu konuda nitel özelliklerin de dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır (Özer, 2004: 2). Burada önemli olan, kentin kır ile olan farkının, sadece nüfusa değil de bu nüfusun işlevsel özelliklerine de dayandırılmasıdır. Bu sebeple işlevsel ölçütü temel alan kent tanımlarında, kentlerdeki ekonomik etkinlikler dikkate alınmaktadır (Ertürk, 1997: 46). Bir yerleşim yerine kent denmesinin genellikle, nüfusunun tarım dışı kesimlerde çalışmasına bağlı olduğunu düşünen Keleş’e göre (2015: 109) kent, “mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizmadır”.

Sosyolojik ölçüte göre yapılan tanımlara bakıldığında ise kır ile kent toplumları arasındaki temel farklılıkların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Sosyolojik ölçütte kentler, farklı amaçlar için bir araya gelen insan ve binalardan oluşan, toplumsal olarak benzer özellikler göstermeyen bireylerin yer aldığı yerleşim birimleri (Taneri, akt. Niray, 2002: 2) olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle sosyolojik ölçütte, kentlerin heterojen ve iş bölümüne dayalı toplumsal yapısı ön plana çıkarılmaktadır. Kenti, kır ile karşılaştırarak tanımlama eğiliminde olan düşünürler arasında, İbn-i Haldun, Ferdinand Tönnies ve Émile Durkheim gibi düşünürler öne çıkmaktadır.

İbn-i Haldun, toplumları ikiye ayırarak, ilkinin tarım ve hayvancılığa dayalı “bedevi” toplum, ikincisini ise kentleşen ve kültürü yozlaşan “haderi” toplum olarak kategorize etmiştir (Alptekin, 2007: 76-77). Benzer şekilde Tönnies (2005: 213-216) de toplumsal ilişkileri “cemaat” ve “cemiyet” olmak üzere ikiye ayırarak, kırsal köy topluluklarını “doğal istem” (2005: 203) olarak nitelediği cemaat kavramı ile kent hayatını ise “ussal istem” (2005: 203) olarak nitelediği cemiyet kavramı ile ifade etmiştir. Kenti, toplumsal yapısını ön plana çıkararak tanımlayan bir başka düşünür olan Bookchin’e

göre kent, (1999: 18) “etnik bir grubu seküler yurttaşlara, dar görüşlü bir kabileyi evrensel bir yurttaşlar kitlesine dönüştüren tek ve en önemli etmen”dir. Kent, kabilesel bir toplumun dışa kapalılığına karşı paylaşımına açık bir insanlık durumudur ve böylece politik ilişkiler, akrabalık ilişkilerinin yerini almıştır (Bookchin, 1999: 18).

Sonuç olarak, kenti tanımlamak için öne sürülen idari-demografik, işlevsel ve sosyolojik ölçütlerden her birinin, kentin farklı bir özelliğini öne çıkararak tanımlama eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak her üç ölçütü de analize dâhil ederek kapsamlı bir kent tanımı yapmak gerekirse kentin; “tarımsal olmayan üretim yapılan ve tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği; belirli teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türü” (Mimarlar Odası, akt. Özer, 2004: 4) olduğu ifade edilebilir.

2. KENTLEŞME LİTERATÜRÜNE GİREN YENİ KAVRAMLAR

Küreselleşme sürecinde kentlerin ekonomik birer birim olarak ön plana çıkmış olmaları, yeni kavramları gündeme getirmiştir. Marka kent, teknokent, bilgi kenti, turizm kenti gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Çalışmanın bu kısmında, adı geçen kavramları teker teker tanımlamak yerine, bu kavramların ortaya çıkışına neden olan üç temel olgudan -glokalizm/küyerellik, kentsel rekabet ve dünya kentlerinden- bahsetmek yararlı olacaktır.

Küreselleşme süreci ile birlikte gündeme gelen kavramlardan en dikkat çeken küreselleşme ve yerelleşme kavramlarının İngilizce karşılıkları olan “globalization” ve “localization” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulan glokalizm³ (Türkçe karşılığı küyerelleşme) kavramıdır. İlk kez Roland Robertson tarafından küreselleşmenin heterojen yönünü vurgulamak için kullanılan (Aslanoğlu, 2000: 138) glokalizm kavramı; küresel yerelleşmeye atıfta bulunmak için benimsenmiştir. Wordspy'e göre glokalizasyon, “küresel pazar için tasarlanmış, ancak yerel kültürlerle uyacak şekilde özelleştirilmiş ürün veya hizmetlerin oluşturulması” anlamına gelmektedir (Khondker, 2004: 14-15). İlk bakışta ekonomik yönü ağır basan bir kavram gibi görünen glokalizm, bundan daha da geniş şekilde “uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarşizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi” ifade etmektedir (Aktan, akt. Olgun, 2007: 111).

Küreselleşme sürecinin etkisi ile kentleşme literatürüne giren bir diğer kavram kentsel rekabet kavramıdır. Kent rekabetçiliği, “kentsel bir bölgenin diğer kentsel bölgelerle karşılaştırıldığında daha iyi değere sahip (illaki düşük fiyat anlamına gelmeyen) mal ve hizmet üretme ve piyasaya sunma yeteneğidir” (Webster ve Muller, akt. Eroğlu ve Yalçın, 2013: 26). Esasında rekabetin bazı kentler arasında yüzyıllara dayanan bir geçmişi vardır (Eroğlu ve Yalçın, 2014: 20); ancak, kentsel rekabet 1980'lerden itibaren daha fazla önem kazanmıştır. Birbirlerine karşı rekabet üstünlüğü ele geçirmek

³ Glokalizm kavramı orijinal olarak çiftçilik tekniğini kendi yerel durumuna uyarlamak anlamına gelen Japonca “dochakuka” kelimesinden uyarlanmıştır (Khondker, 2004: 14).

isteyen kentler, çeşitli düzenlemelere ve politikalara yönelmektedirler. Pek çok yerel otorite çekici finansal teşvik tedbirleri gibi temel uygulamalara ek olarak, iyi işleyen bir altyapı ve kentsel hizmetler, iletişim sistemleri, etkili taşıma eğitim ve dinlenme tesisleri gibi hizmetler sunmaktadır (İstanbul+5, akt. Özcan ve Sümer, 2015: 251). Keyder (2004: 106) bu konuda, “inisiyatif alan şehir” kavramını kullanmaktadır. Buna göre her yerde sermayeyi kendisine çekmeye hazır ve uygun maddi koşullara sahip birçok kent bulunmaktadır. Ancak bu noktada belirleyici olan kentin aldığı inisiyatiftir. Nitekim bir kent ekonomik veya jeopolitik olarak uygun koşullara sahip olabilir, ancak asıl önemli olan yeni ortaya çıkan potansiyellerin kullanılabilmesi ve fırsatların iyi değerlendirilebilmesidir.

Kentleşme literatürüne giren yeni kavramlara ilişkin üzerinde durulması gereken bir diğer kavram dünya kenti kavramıdır. Küreselleşme süreciyle birlikte dünya üzerinde hızlanan sermaye akışının yönünü ve bileşimini belirleyen kararların bazı büyük kentlerde toplanması (Öncü ve Weyland, 2013: 15), dünya ölçeğinde bazı kentlerin diğerlerine göre öne çıkmasına sebep olmuştur. Geline nokta “dünya kenti” kavramını ve bu kavram çerçevesinde gelişen tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dünya kenti kavramı konusunda öncü isimlerden olan John Friedman (1986: 69) kavramın, küreselleşme çağında üretim ile bölgesel çıkarlar arasındaki çelişkili ilişkiyi ortaya koyduğunu, bu yüzden de yeni uluslararası iş bölümünün mekânsal organizasyonu ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Dünya kentleri, küreselleşmenin büyük ölçekli kurumsal ve finansal boyutunu temsil etmektedir. Çok uluslu şirket merkezlerinin, telekomünikasyon ve bilgi işlem merkezlerinin, iş hizmetlerinin, uluslararası finansın ve ulus-aşırı kurumların merkezleridirler (Knox, 1996: 115). Dünya kenti kavramı, küresel düzlemde bir kentsel hiyerarşinin varlığına işaret etmekte ve kısaca “kentsel hiyerarşik sistemin en üst noktalarında yer alarak, küre üzerinde en geniş düzlemde etkili olan kentler” (Karakurt, 2004: 322) olarak tanımlanmaktadır. Daha kapsamlı bir tanım Keleş’in (1998: 44) Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde yer almaktadır:

“Ekonomik, ekinsel ve yönetkil etkisi bakımından, etkileme ve etkilenme alanı ülke sınırlarını aşan; özellikle küresel ölçekte örgütlenmiş anamalin yönetimi, denetimi ve dağıtım işlevlerini yerine getirmede uluslararası ölçünlere ulaşmış kurumları içinde bulunduran; sıradüzensel yerleşim dizgeleri içinde üstün konumda bulunan büyük kent. Küresel kent. New York, Tokyo, Londra, Frankfurt ve Paris gibi (A. Alkan)”.

Dünya kentleri araştırmalarının kent bilimine sunduğu en büyük katkı, bu kentlerde gözlenen sanayisizleşme, sermaye akışları, finans ve üretici hizmetleri endüstrilerinin genişlemesi ve mekânsal yoğunlaşması, işgücü piyasasının bölünmesi, farklı grupların ön plana çıkması, sosyo-mekânsal ayrışma/kutuplaşma gibi baskın sosyo-ekonomik eğilimleri, ortaya çıkan dünya kentsel hiyerarşisiyle ve bunun altında yatan küresel ekonomik güçlerle ilişkilendirmesi olmuştur (Brener, 1998: 2).

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTLERİN GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜMLER

Literatürde kentlerin uygarlığın doğduğu, geliştiği ve dönüştüğü mekânlar olduğu yönünde geniş bir uzlaşma vardır. Buna göre, kentlerin dönüşümü ve insanlığın gelişimi, iç içe geçmiş ve birbirini besleyen süreçlerdir. Bu yönüyle kentler, insanların yalnızca barınma ihtiyacını karşılayan mekânlar

olmanın ötesindedir (Kavruk, akt. Pustu, 2006: 129). Türkçede “uygarlık” kelimesinin, yerleşik hayata geçen ilk Türk boyu olan “uygur” kelimesinden türemesi, Arapçada uygarlık anlamına gelen “medeniyet” sözcüğünün, kent anlamına gelen “medine” kelimesinden türemesi, ayrıca uygarlık sözcüğünün İngilizce karşılığı olan “civilization”un, Latince kenti ifade etmek için kullanılan “civitas”tan türemesi (Niray, 2002: 4) bu görüşü destekler niteliktedir.

Özer’e göre, üretim ilişkileri, diğer toplumsal ilişkilere göre değişime daha açıktır ve üretim ilişkilerinde meydana gelen değişiklikler, toplumsal değişime sebep olmaktadır. Üretim ilişkilerinin değişim gösterdiği mekânlar ise kentlerdir. Zira üretim ilişkilerinin farklı oluşu nedeniyle farklılaşan her toplumsal yapı, tarih içerisinde kendisine uygun kent örnekleri vermiştir (Özer, 2004: 1). Kentlerin bir gerileme dönemine girdiği “karanlık çağlarda” hiçbir kayda değer tarihi olayın yaşanmaması (Şahin, 2013: 54) bu durumu doğrular nitelikte bir örnektir.

Kentler ve uygarlık arasındaki bu ilişki küreselleşme sürecinde de değişmeden devam etmiştir. Zira küreselleşmenin farklı boyutları, özellikle 1970-1980’lerden itibaren, kentler ölçeğinde kendini hissettirmeye başlamıştır. Küreselleşmeyle beraber Modern Çağ’ın simgesi olan geleneksel sanayi yapısı ve buna bağlı ortaya çıkan kentleşme dinamikleri çözülmeye başlamış (Kaygalak ve Işık, 2007: 32), ayrıca küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni ilişkilerle birlikte kentin anlamı ve küresel düzlemde sahip olduğu rolü dönüşüme uğramış (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009: 37) ve böylece kentler çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal değişimlerin odağı haline gelmiştir.

3.1. Ekonomik Dönüşümler

Küreselleşme süreci ile birlikte kentler, dünyadaki en temel ekonomik birimler haline gelmiştir. Bu süreçte kentlerin güçlerini ülkelerden değil, ülkelerin güçlerini kentlerden aldığı (Kozlu, akt. Pustu, 2006: 146) görüşü kentleşme literatüründe sık sık dile getirilir olmuştur. Öyle ki Allen J. Scott (akt. Eroğlu ve Yalçın, 2014: 23), “kentsel bölgelerin küresel ekonominin en temel fonksiyonel motoru olarak ortaya çıktığına” vurgu yapmaktadır.

Kentlerin küreselleşme sürecinde ekonomik olarak ön plana çıkmasının temelinde, sürecin üretim ve tüketim kalıplarını değiştirmesi yatmaktadır. Üretim ve tüketim kalıpları değiştikçe kentler hem işgücü hem de sermaye açısından merkezi bir konuma oturmaktadır (Kaygalak ve Işık, 2007: 23). Bu doğrultuda, sermaye yoğun ve büyük çaplı üretim birimlerinden oluşan, standartlaşmış üretimin yapıldığı ve üretim maliyetlerinin düşürülmesinin rekabeti belirlediği (Aslanoğlu, 2000: 91) fordizm yerine, 1970’lerden itibaren esnek üretim sistemleri, ürün çeşitlenmesi ve ileri teknoloji kullanımına dayanan (Özgen, akt. Kaypak, 2013: 83) post-fordizmin gelişmesi, kentlerin dönüşümüne zemin hazırlayan en temel etkenlerin başında gelmektedir. Bu duruma, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden doğan bilgi çağı eşlik etmiştir.

Küreselleşme sürecinde kentler, bir yandan post-fordist üretimin beraberinde getirdiği esnekliğin (Scott, akt. Ersoy, 2001: 37), diğer yandan da bilgi çağının sağladığı teknolojik olanakların etkisiyle üretimin merkezi olma işlevini ikinci plana atarak, hizmet sektörünü ön plana çıkarmışlardır (Kaypak, 2011: 117). Daha açık bir ifadeyle küreselleşme süreci ile birlikte kentler, sanayi kuruluşları

yerine banka, muhasebe, hukuk, iletişim ve benzeri kuruluşlara ev sahipliği yapar hale gelmiştir. 1970'lerden itibaren, gelişmiş ülkelerde ekonomik kesimlerin dağılımına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Batı ülkelerinde sanayi kesiminde çalışanların toplam istihdam içindeki oranı 1970 yılında % 28 iken, 1994 yılında bu oran % 18'e düşmüştür. Ülkesel bazda bakıldığında ise 1970 ile 1993 yılları arasında ABD'de % 11 düşüş sergileyen bu oran, İngiltere'de % 17 düşüş göstermiştir. Buna karşın, aynı dönemde hizmetler kesimi önemli bir artış göstermiştir. 1970 ile 1993 yılları arasında ABD'de hizmetler kesiminde çalışanların oranı % 66'dan % 78'e, İngiltere'de ise % 50'den % 73'e yükselmiştir (Economist, akt. Ersoy, 2001: 33). Benzer bir istatistiğe göre ise 1980 yılında ABD'de imalat sanayinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranı % 22 iken, 2012'de bu oran %12,9'a, İngiltere'de ise aynı oran 1980 yılında % 27 iken, 2012'de % 11,4'e gerilemiştir (Yeldan ve Yıldırım, 2015: 71).

Tarihsel sürece bakıldığında kentler, ilk ortaya çıktıkları yüzyıllardan itibaren ticaret, yönetim, inanç sistemleri gibi çeşitli hizmetlerin yoğunlaştığı alanlar olagelmiştir. Yalnızca Sanayi Devrimi'nden sonra iki yüzyıla yakın bir dönemde, aynı zamanda sınai üretimin de yoğunlaştığı alanlar olmuşlardır. Ancak küreselleşme sürecinde yaşanan ve sanayisizleşme olarak adlandırılan ekonomik dönüşümler ile birlikte kentlerde hizmet sektörlerinin ön plana çıkmasıyla kentler, ekonomik anlamda hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu eski konumlarına geri dönmeye başlamıştır (Keyder, 2004: 103).

Hemen belirtmek gerekir ki sanayisizleşme süreci, özellikle merkez ülkeleri açısından geçerlidir. Çevre ülkelerinde ise kentler, sınai üretimin merkezi olma fonksiyonlarını devam ettirmektedir. Nitekim küreselleşme sürecinde bu ülkelerin de istihdam yapıları değişmiş ve genel ekonomi içerisinde tarım kesiminin payı azalırken sanayi kesiminin payı artmıştır (Ersoy, 2001: 34). Yani küreselleşme sürecinde merkez ülkeler sanayisizleşirken, çevre ülkeleri hızla sanayileşmiştir. Bu da çevre ülkelerinin kentleşme dinamikleri üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır (Kaygalak ve Işık, 2007: 26).

Kentleşme sürecini Sanayi Devrimi sonrasında yaşayan merkez ülkelerdeki kentlerin yanında, çevre ülkelerde bulunan kentler de 20. yüzyılın ikinci yarısında hacim olarak hızlı bir büyüme sürecine girmiştir (Kaygalak ve Işık, 2007: 21, 24). Kentli nüfusun artışı, ekonomi üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır. Her şeyden önce nüfus, ekonomik gelişmenin en temel itici güçlerindedir. Üretim ve tüketim süreçleri nüfus ile anlam kazanmaktadır. Öte yandan kentlerde daha geniş bir gelir tabanı mevcuttur ve bu da talep ve hizmetlere ödeme yapma kapasitesini artırmaktadır (Alptekin, 2007: 124). Kentli nüfusun bu özelliği ekonomik anlamda bir sinerji yaratmakta ve böylece kentler ülke ekonomisine, nüfuslarına düşen paydan daha yüksek bir katkı sağlamaktadır. Nitekim 1970'lerden itibaren, hızla kentleşen ve büyük kentler ortaya çıkaran Uzak Doğu ülkeleri (Çin, Singapur, Malezya, Tayland, Güney Kore vd.) bu şekilde fakirliği kabul edilebilir seviyelere indirmeyi başarmışlardır (Alptekin, 2007: 124).

Küreselleşme sürecinin kentler üzerindeki ekonomik etkilerinden bir diğeri de yönetsel karakterlidir. Küreselleşme sürecinde ulus-devletin alacağı yeni konum ve yaşadığı dönüşüm, küreselleşme ile ilgili literatürün önemli bir boyutunu temsil etmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte

ulus-devlet merkezli uluslararası sistemin dönüşüme uğradığı, ulus-devletin kimi yetkilerini ulus-altı birimler olan kent yönetimlerine devrettiği ve küreselleşme sürecinin, yerelleşme eğilimlerinin de etkisiyle kent yönetimlerinin uluslararası aktör haline gelmelerini desteklediği (Daoudov, 2012: 34-36) tezleri sıklıkla dile getirilmektedir. Küreselleşme sürecinde kentlerin ekonomik birimler olarak öne çıkmaları ulus-ötesi sermayenin kentsel yatırımlara olan ilgisini artırmış, kentsel altyapı harcamalarının ulus-devlet kaynaklı vergi ve borçlarla finanse edilmesi yerine, bu harcamalar için gereken sermaye ve borçların da yerelleştirilmesi gerektiği (Çınar, 2015: 58) düşüncesi öne çıkmıştır. Bu durum da küreselleşme sürecinde kent yönetimlerinin ekonomik, finansal ve malî konularda paradipomatik ilişkilerini güçlendirici bir etki yaratmıştır.

3.2. Sosyo-Kültürel Dönüşümler

Kentlerin farklı kültürlere ev sahipliği yapma özelliği, tarihsel süreçte olduğu gibi küreselleşme sürecinde de devam etmektedir. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi küreselleşme süreci, kültürel düzeyde birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir ve bu süreçte yaşanan kültürel değişimlerin en bariz gözlendiği mekânlar yine kentlerdir. Kültürel küreselleşmenin beraberinde getirdiği homojenleşme, melezleşme ve kutuplaşma en yoğun şekilde kentlerde yaşanmaktadır. Yaşanan kültürel değişimler kentlerdeki toplumsal yaşamı da etkilemiş ve böylece kentler bu süreçte sosyal olarak da büyük değişimler geçirmiştir. Bu değişimlerin üç temel sebebi bulunmaktadır. Bunlar, modernizme karşı post-modernizmin gelişmesi, tüketim kültürünün kentlere egemen hâle gelmesi ve küreselleşme sürecinde uygulamaya konan neo-liberal politikaların kentsel yoksulluğu tetiklemesi olarak sıralanabilir. Bu noktada sosyo-kültürel değişimlerin sebeplerine sırasıyla değinmek gerekmektedir.

Şaylan (2006: 57) modernizm ile ilgili “sürekli ilerlemeci tarih anlayışı” üstünde durmaktadır. Bu anlayış, insana ve insan aklına duyulan güvenden kaynaklanmaktadır. Nitekim insan aklını kullanarak sürekli olarak doğa ve kendisi ile ilgili bilgisini artırmaktadır. Sürekli artan bu bilgi de insanın doğayı ve doğanın bir parçası olan toplumu, kendi çıkarlarına uygun olarak sürekli yeniden kurmasına olanak tanıyacaktır; böylece tarih sürekli olarak ileriye doğru akacaktır.

Modernizmin insana duyduğu bu güven, 1960’lardan itibaren post-modern düşünürlerce eleştirilmiştir. En salt haliyle geleneksel bir toplumdaki modern bir topluma geçiş olarak nitelenebilecek olan modernleşme, aydınlanmanın etkisi ile Tanrı merkezli bir kutsal düzenden, insan merkezli bir dünya düzenine geçişi temsil etmektedir. Buna karşın post-modernizm ne Tanrı ne de insan merkezlidir. Merkeziz bir düşünce sistemi vardır. Bu düşünce sistemi içerisinde insan, tutarlı bir akıl ve tarihi yaratan bilinçli bir özne değil, sürekli olarak etkileyen ve etkilenen bir kimliktir (Karakurt, 2006: 10-11). Harvey (2012: 60) post-modernizmi şu şekilde tarif etmektedir:

“Postmodernizm, Baudelaire’in modernite anlayışının yarısını oluşturan gelip geçicilik, parçalanma, süreksizlik ve kargaşayı bütünüyle benimser. Ama bu gerçekliği çok özgül bir biçimde karşılar. Ne onu aşmaya, ne ona karşı durmaya, hatta ne de içinde bulunabilecek olan “sonsuz ve değişmez” unsurları tanımlamaya çaba gösterir. Postmodernizm, sanki dünyada başka hiçbir şey yokmuşçasına, değişimin parçalanmış ve kaotik akıntıları içinde yüzer.”

Aslanoğlu'na göre (2000: 94) modernite içerisinde kültürün iki önemli özelliği vardır: Bunlardan ilki, birikerek aktarılması ve evrimsel bir gelişme göstermesi, diğeri ise kültürel öğelerin zamanla birbirlerini etkileyerek bütünlük kazanmasıdır. Bu iki önemli özelliğin bir sonucu olarak, yukarıda da bahsedildiği şekilde modernite içerisinde hep ileri doğru bir gelişmenin olacağı iddiası, kentte yaşayan herkesin zamanla kentlileşeceği (Karakurt, 2006: 6), yani ortak bir kültür etrafında benzer davranışlar sergileyeceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Post-modernizm ise çoğulculuğun ve parçalanmanın vurgulanmasından da anlaşılacağı gibi, kentleri, farklılığın ve çeşitliliğin mekânı olarak görmektedir (Aslanoğlu, 2000: 107). Kentler üzerinde modernizmden portmodernizme yaşanan bu değişim, toplumsal zeminde birtakım sonuçlar doğurmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte kentlerde yaşanan sosyo-kültürel değişimlerin bir başka tetikleyicisi ise tüketim kültürünün kentsel alanlara hâkim olmasıdır. Nitekim küreselleşme sürecinde, üretim kalıplarında olduğu kadar tüketim kalıplarında da bir değişim yaşanmaktadır. Kapitalizm için üretimin temel bir unsur olduğu açıktır; ancak, üretimin kâra dönüşmesi, tüketim ile mümkündür (Kaya, 2010: 53). Demek oluyor ki tüketim, kapitalizm için üretim kadar önemlidir. Ancak “tüketim kültürü” olarak adlandırılan tüketim kalıbı, bir malı talep etmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Mike Featherstone'a göre (2013: 152);

“‘Tüketim kültürü’ terimini kullanmak demek, ürünler dünyasının ve ürünlerin yapılanma ilkelerinin günümüz toplumunun anlaşılması açısından merkezi bir yer işgal ettiğini vurgulamak demektir. Bu vurgunun iki odağı vardır: birincisi iktisadın kültürel boyutu, maddi ürünlerin sadece fayda değil, aynı zamanda ‘iletişim vasıtaları’ olarak kullanımına ve ikincisi, kültürel ürünlerin iktisadi çerçevesinde hayat tarzları, kültürel ürünler ve metalar alanı içerisinde işleyen arz, talep sermaye birikimi, rekabet ve tekelleşme gibi piyasa ilkelerine odaklanmayı içerir.”

Bu doğrultuda kentler, 1970'lerden itibaren tüketim kültürü çerçevesinde yeniden örgütlenmektedir (Kaya, 2010: 65). Lefebvre, kentlerle tüketimi özdeşleştirerek, kent merkezlerinin, turistler, yabancılar, banliyölerde yaşayanlar ve çeperden gelenler için yüksek nitelikli bir tüketim ürünü halini aldığı belirtmekte; buraların, bir yandan ‘tüketim yeri’ diğer yandan da ‘yerin tüketimi’ olarak ikili bir role sahip olduklarını ifade etmektedir” (Lefebvre, 2018: 30).

Son olarak da neo-liberal politikaların kentsel alanlarda yarattığı etkiler üzerinde durulmalıdır. Neo-liberal politikaların kendisini en çok hissettirdiği alanlardan biri kentsel alanlardır. Küreselleşmeyle birlikte kentsel alanlar ekonomik eşitsizliklerin ciddi ölçüde hissedildiği alanlar haline gelmiştir. Bu durum, küreselleşme literatüründe sık sık dile getirilen, küreselleşmenin bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yarattığı düşüncesini doğrular niteliktedir (Bıçkıcı, 2016: 306). Nitekim sosyal devlet düşüncesinin aşınmasıyla birlikte devlet eğitim, sağlık, konut gibi kamusal hizmetlerden el çekmeye başlamış ve bu alanlar küresel sermayenin kontrolüne girmiştir (Şengül, 2007: 90). Bu doğrultuda, kentsel mekânın yüksek rantlar üretmesi ve kentsel hizmetlerin piyasa koşullarınca belirlenmesi kentlerde yaşamın maliyetini artırıcı etkiler yaratmıştır (Şengül, 2007: 92). Bunun sonucunda zenginler ile yoksul kesimler arasındaki gelir uçurumları büyümüş ve daha da önemlisi, bu iki kesim arasında şimdiye kadar görülmeyen boyutlarda kültürel duvarlar örülmüştür (Şan ve Akyiğit, 2014: 136).

Küreselleşme sürecinde, post-modernizm ve tüketim kültürü ekseninde yaşanan sosyo-kültürel değişimlere bakıldığında ise toplumsal zeminde farklılıkları ve çeşitliliği öne çıkarması açısından, öncelikle marjinal grupların etkinlikleri üzerinde durulmalıdır. Gerçekten de çevreci, dinî, etnik, ırkçı, küreselleşme karşıtı veya azınlık gruplar, bu süreçte kentsel alanlarda faaliyetlerini daha da yoğunlaştırmışlardır. Nitekim adı sayılan bu gruplar, ulus-devletin baskın olduğu dönemlerde çoğu kez hareket alanı bulamayan ya da oldukça dar bir hareket alanı bulabilen gruplar olmasına karşın, küreselleşme sürecinde kentsel alanlarda giriştikleri faaliyetlerle seslerini dünyaya duyurma imkânı elde etmişlerdir (Alptekin, 2007: 117).

Richard Sennett, (2010: 183) “Kamusal İnsanın Çöküşü” adlı kitabında kentler insanlarla doldukça, yani kentlerde yaşayan nüfus arttıkça, insanların birbirleriyle olan işlevsel bağlarını yitirmeye başladıklarını belirtmektedir. Kentsel alanlardaki nüfus artışına, kentlerdeki farklılığın ve çeşitliliğin de eklenmesi, kentsel alanlarda “bilinmeyen” olgusunun ve bilinmeyenden kaynaklanan kentsel korkuların artmasına sebep olmuştur (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009: 39). Böylece kentler suç, şiddet ve saldırganlık ile özdeşleşerek, insanların karşılıklı olarak birbirlerine güvenmedikleri mekânlar olarak algılanmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme süreci, kentsel alanlarda yaşayanların duygu düşünce ve davranışları üzerinde de etkili olmuştur (Giddens, akt. Kaypak, 2013: 90).

Kentlerin, şiddet ve suç ile özdeşleşmesi sonucu kentsel hayatın kırılabilirlik kazanması ve orta/üst gelir gruplarının sahip oldukları hayat standartlarını koruma ve sürdürme isteği, güvenlik harcamalarını artırmış ve ileride mekânsal boyutu ile ayrıntılı olarak ele alınacak olan korunma bölgeleri ortaya çıkmıştır (Ercan, akt. Yaylı, 2012: 331). Bu durum da kentlerde sosyal ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Kentlerdeki sosyal ayrışma ise toplumsal hayatı zedelemektedir. Nitekim toplumsal grupların gerek sosyal olarak gerekse ileride ele alınacağı şekilde mekânsal olarak birbirinden kopması, birbirlerine karşı önyargıları da beraberinde getirmekte ve karşılıklı olumsuz imaj ve söylemlerle geliştirilen bir kutuplaşma ortaya çıkmaktadır (Es, 2010: 91).

Tüketim kültürünün bir uzantısı olarak, kentlerde yaşanan sosyo-kültürel dönüşümlerin bir diğeri ise otomotiv sektörü ile kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Kentlerde otomobil kullanımının artması, kentsel kamusal hayatı zayıflatıcı bir etki yaratmaktadır. Paul Harrison (1997: 191) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Arabalar kültürleri değiştirir. Kendileriyle aynı sokakta oturduğu halde yüzlerini hiç görmediğin insanlar var, çünkü hiçbir yere yürüyerek gitmiyorlar. Sadece arabalarını park ettikleri bahçe kapılarının önüne kadar yürüyorlar ve arabalarına binip gidiyorlar. Arabalar cemaat hayatını zayıflatmaktadır.”

Öte yandan küreselleşme sürecinde insanlar arasındaki etkileşimin temeli kitlesel iletişim araçlarına dayanmaktadır. Öyle ki 1970’lerde dünya üzerinde 270 milyon telefon kullanıcısı varken bu sayı 1980’lerde 540 milyona çıkmıştır. Benzer şekilde 1993 yılında 1.3 milyon internet kullanıcısı varken 2014’te bu sayının 4 milyarı geçtiği belirtilmektedir (Kayan, 2015: 282). Bu durum da insanlar arasında sanal bir kamusalık yaratarak kentlerin kamusal alanlar olma vasfını zayıflatmaktadır.

3.3. Mekânsal Dönüşümler

İnsanlar tarih boyunca, yaşamlarını devam ettirmek ya da kolaylaştırmak için uygun alt yapıya sahip mekânları yerleşim yeri olarak seçmişler ve buralarda yapay çevreler oluşturmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında kentler yol, fabrika, konut, hastane ve benzeri hayatı kolaylaştırıcı ya da idame ettirici fiziksel alt yapının en çok yoğunlaştığı mekânlardır (Marin, 2004: 21). İnsanlar tarafından oluşturulan bu yapay çevreler, içinde bulunulan zamanın gerekleri dâhilinde ve imkânları ölçüsünde şekillenmektedir. Küreselleşme sürecinde de benzer bir eğilim devam etmiş ve kentlerde bu süreçte yaşanan dönüşüme uygun mekânsal değişiklikler yaşanmıştır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan mekânsal değişimlerle ilgili ilk olarak post-modernizmin yarattığı mekânsal değişimlere bakmak yerinde olacaktır. Post-modernistler, mekân konusunda modernistlerden oldukça farklı bir tutum geliştirmişlerdir. Nitekim modernizmde, mekânı toplumsal amaçlar için biçimlendirme amacı varken, post-modernistler için mekân toplumsal hiçbir amaçla ilgisi olmayan, estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek özerk bir alandır (Harvey, 2012: 84).

Sanayisizleşme süreci de kentlerde mekânsal değişimlere sebep olmuştur. Bu sürecin ekonomik boyutunu, yukarıda ayrıntılı açıklandığı üzere kentlerde hizmet kesimi lehine yaşanan değişim oluşturmakta iken, mekânsal boyutunu sanayi kuruluşlarının konumunda ve dağılımında meydana gelen değişimler oluşturmaktadır. Sanayisizleşme süreci ile birlikte kentlerdeki sanayi kuruluşları büyük ölçüde kentin çevresinde bulunan küçük fabrikalara, sanayi geleneği olmayan tarımsal alanlara ve ücretlerin düşük olduğu diğer ülkelere kaymıştır (Kaypak, 2011: 121; Ersoy, 2001: 37). Bu durum da gerek sanayi kuruluşlarının terk ettiği merkez ülkelerdeki kentlerin, gerekse sanayi kuruluşlarını kendilerine çeken çevre ülke kentlerinin, mekânsal olarak değişmesine sebep olmuştur.

Küreselleşme sürecinde yaşanan mekânsal değişimin bir diğer boyutunu kentlerin homojenleşmesi/birörnekleşmesi oluşturmaktadır. Bu durumun en somut örneği özellikle büyük kentlerde yer alan gökdelenlerdir. “Sadece yirmi yıl öncesine kadar Kuzey yarım kürede ve küresel ekonominin başkentleri sayılabilecek birkaç metropolde görülen bu anıtlar, günümüzde kuzey-güney, zengin-fakir gözetmeksizin tüm metropollerde yükselir hale gelmiştir” (Öncü ve Weyland, 2013: 9). Kentlerin homojen hâle gelmesi yalnızca büyük kentlerde ortaya çıkan bir durum değildir. Kentlerdeki yapılaşma eğilimlerinin, üslubun ve tercih edilen teknoloji ve malzemelerin benzerliği, giderek kentleri homojenleştirmekte ve yerel özgünlüklerin kaybolmasına yol açmaktadır (Yaylı, 2012: 340). Ayrıca kentsel mekânın tüketim kültürüne uygun bir şekilde kullanılması da bu duruma katkı sağlamaktadır. Özellikle kent merkezlerinde yoğunlaşan büyük alışveriş merkezleri ve fast-food restoranları kentlerin homojen bir hâl almasının en büyük sebeplerindendir (Kiper, 2004: 16).

Küreselleşme süreci, kentleri birbirine benzer hâle getirmenin yanında, kentsel alanları parçalayan ve bölen bir etki de yaratmıştır. Nitekim bu süreç, tüketim kültürünün sonucu ve kentlerde ortaya çıkan sosyal ayrışmanın bir uzantısı olarak, kentlerde mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Mekânsal ayrışmayı Alver (2010: 85) şu şekilde anlatmaktadır:

“Steril hayatların mekânda somutlaşmasının bir örneği olan güvenli siteler, başka hayatlardan, başka hayat tarzlarından kendini ayıran, uzakta tutan bir anlayışı sergiler. Güvenli site yeni bir hayat tarzıdır; yeni bir dünya görüşünün, bakış açısının, düşünme biçiminin mekânsal ifadesidir. Steril hayatı yani toplumun diğer kesimlerinden, diğer hayatlardan ve hikâyelerden alabildiğine uzak, onlara mesafeli, onlardan kopuk bir hayatı yaygınlaştıran hatta kurumsallaştıran güvenli siteler/kapalı yerleşmeler, maddi sermaye ekseninde yeni bir hayatın duvarlarını örmektedir.”

Kentsel alanların böylesi bir mekânsal dönüşümüne içine girmesinin, toplumsal ve ekonomik birtakım sebepleri bulunmaktadır. Toplumsal sebebi, yukarıda bahsedilen sosyal ayrışma olgusudur. Ekonomik sebeplere bakıldığında ise Kurtuluş’a göre (2006: 9) iki temel sebep bulunmaktadır: Bunlardan ilki, “neo-liberal politikalar ile birlikte devlet ile sermaye arasında yeniden biçimlenen ilişkiler ve kentsel alanlarda sınıfların hak sahipliğinin yükselen sınıflar lehine değişmesi” ve ikincisi ise “kentsel alanın bütünüyle metalaştırılması yoluyla sermaye birikimi mantığının içine alınması ile kolektif eylemi de içinde barındıran kentin kamusal mekânsal varlığının aşındırılması”dır.

Bu sebepler, kentlerin 1970’lerden itibaren “tüketilen bir yer” olması sonucunu doğurmuş ve kentin kamusal niteliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Ancak orta ve üst gelir gruplarının hayat standartlarını sürdürmek için giriştikleri bu faaliyetlerin yanında, neo-liberal politikalar ile giderek artan eşitsizlik, alt gelir gruplarının yaşam koşullarında da mekânsal etkiler yaratmıştır. Literatürde “mekânsal yarılma” olarak ifade edilen bu durum;

“... kentsel topluluğun bir kısmının, taşıdığı çeşitli dezavantajlar dolayısıyla kentin varsıl kesimlerinden ayrılmasını; kentsel mekânda kendileriyle benzer konumları olan kümelerle bir araya gelmelerini; çoğu kez kendileri dışında kalan kesimlere kapalı duygu ve davranışlar geliştirmelerini; yoksulluk ve diğer dezavantajlar bakımından oldukça türdeş mekanlarda toplanmış olmaları dolayısıyla, yoksulluktan çıkış için gereken olanaklardan yoksunluğu anlatmaktadır” (Bıçkı, 2016: 301).

Küreselleşme sürecinin kentler üzerinde yarattığı mekânsal değişimlere ilişkin son olarak, son birkaç on yılda oldukça yaygın hale gelen yer-altı yapılarda (metrolar, yer altı çarşıları, otoparklar ve benzeri) ve dikey mimaride (monoray, havaray, gökdelen ve benzeri) görülen artıştan bahsetmek yerinde olacaktır. Kentlerin sürekli olarak büyümesi ve artan nüfus yoğunluğu, kentin büyüklüğü ile orantılı olarak büyüyen birtakım sorunları da beraberinde getirerek güvenilir altyapı talebini artırmaktadır (Godard, 2004: 1; Broere, 2016: 245). Bu sebeple yer-altı yapılar ve dikey mimari etkin arazi kullanımı sağlaması ve yüzey alanı eksikliklerini veya alan kullanım sorunlarını giderici etkiler yaratması (Godard, 2004: 4, Kayıhan 2008: 105) gibi sebeplerle küreselleşme sürecinde giderek artış göstermektedir. Öte yandan özellikle dikey mimarinin (gökdelenler, rezidanslar, yüksek katlı yapılar) nüfus artışının yanı sıra, tüketim kültürü, neoliberalizm, post modernizm gibi küreselleşme ile ilişkili diğer süreçlerle de yakından bağlantılı (Erdinç ve Öymen Gür, 2017: 72) olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Kentler, nüfus yoğunluklarıyla, heterojen yapıya sahip olmalarıyla (farklı iş kolları, farklı özellikler barındıran bireyler, farklı amaçlar için inşa edilen binalar vb.) ve sakinlerinde kentlilere özgü davranışların bulunmasıyla (ikincil ilişkiler, profesyonel yaşam, güvenlik ihtiyacı vb.) kırsal alanlardan

ayrılan insan yerleşkeleridir. Ancak, kent kavramı yalnızca mekânsal bir anlam ifade etmemektedir. Kentlerle insanlık tarihi ya da uygarlık arasında güçlü bir bağ vardır. İlk kentlerin ne sebeple ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler öne sürülse de kentlerin ortaya çıkmasıyla insanlığın gelişiminin ivme kazandığı konusunda geniş bir uzlaşma bulunmaktadır. Zira kentler tarih boyunca farklı yönetim sistemlerinin gelişimine, teknolojik gelişmelere, bilimsel buluşlara önyak olmuşlardır.

Kentler ile uygarlık arasındaki ilişki küreselleşme sürecinde de devam etmiştir. Kentler küreselleşme sürecinin en fazla gözlendiği mekânların başında gelmektedir. Küreselleşme sürecinin aynı zamanda yerelliği tetiklemesi ile kentler, küresel ekonomi açısından oldukça önemli bir noktaya taşınmıştır. Küreselleşme sürecinin kentler üzerindeki etkilerini, ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal boyutları ile ele almak mümkündür.

Ekonomik alanda, özellikle bilgi teknolojilerinin ve esnek üretim tekniklerinin gelişmesiyle birlikte kentlerin birer ekonomik birim olarak ön plana çıkması ve kentlerin sınai üretim merkezi olma fonksiyonunu terk ederek hizmetler sektörünün gelişmesi göze çarpmaktadır. Öte yandan az gelişmiş ülkelerin kentlerinde sanayileşme süreci devam etmektedir. Bir anlamda merkez ülke kentlerinde yer alan sanayi kuruluşları az gelişmiş ülkelere kaymıştır. Sosyo-kültürel alanda, modern dönemin aksine kentlerdeki farklılık ve çeşitliliklerin öne çıkması, kentlerin tüketim kültürünün etkisine girmesi, kentlerde yeni yoksulluk alanlarının baş göstermesi ve tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak sosyal ayrışmanın yaşanması öne çıkan değişim ve dönüşümlerdir. Son olarak mekânsal anlamda ise öncelikle post-modern mimarinin etkisi ile kentlerin kamusal işlevlerinin yerine estetik kaygıların öne çıkması, sanayisizleşme süreci ile yer değiştiren sanayi kuruluşlarının kentlerde mekânsal etkiler yaratması, benzer malzeme, teknik ve anlayışla inşa edilen kentlerin coğrafi ve kültürel bağlarından koparak homojen bir görünüm sergilemeleri ve sosyal ayrışmanın, mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmesiyle kentlerde mekânsal bir farklılaşmanın da baş göstermesi yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, M. Y. (2007). *Şehir ve Toplum, Şehirlerin Toplum Biçimlendirme İşlevi*, İstanbul: Beta Yayınları
- Alver, K. (2010). *Steril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler*, Ankara: Hece Yayınları
- Aslanoğlu, A. R. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*, A. Yılmaz (Çev.), 5. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bıçkı, D. (2016). "Küreselleşme Sürecinde Kentler: Mekânsal Yarılma, Yoksulluk ve Türkiye", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* M. Zencirkıran (Ed.), 5. Baskı, Bursa: Dora Yayınevi
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme Uygarlığın Yükselişi ve Çöküşü* B. Özyalçın (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Brener, N. (1998). "Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe" *Review of International Political Economy*, 5(1), 1-37
- Broere, W. (2016). "Urban Underground Space: Solving the Problems of Today's Cities", *Tunnelling and Underground Space Technology*, 55(2016), 245-248.
- Çınar, T. (2015). "Kentsel Altyapı Finansman Modeli Olarak Yerel Kredi Piyasası Sistemi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (60)4, 57-74.

- Daoudov, M. (2012). Yerel Yönetimlerin ve Birliklerinin Uluslararası Alanda Konumu ve Ulusal Dış Politika ile İlişkileri, *İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
- Erdinç, Y. S. ve Öymen Gür, Ş. (2017). “Rezidans Kültürü Üzerine Bir İnceleme: İstanbul Örneği”, *Yakın Mimarlık Dergisi*, 1(1), 68-90.
- Eroğlu, O. ve Yalçın, A. (2014). “Yeni Bir Rekabet Formu Olan Kent Rekabetçiliğine Yönelik Literatür Taraması” *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 19-42
- Ersoy, M. (2001). “Sanayisizleşme Süreci ve Kentler” *Praksis*, sayı 2, 32-52
- Ertürk, H. (1997). *Kent Ekonomisi*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Ertürk, H. ve Karakurt Tosun, E. (2009). “Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği” *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(16), 37-53
- Es, M. (2010). “21. YY. Kentlerinde Göçe Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekânsal ve Sosyal Ayrışma” *21. Yüzyıl Kentleri: Mekân Kültür ve Yönetim Perspektifinde*, E. K. Tosun (Ed.), Bursa: Ekin Yayınevi
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* M. Küçük (Çev.) 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Friedman, J. (1986). “The World City Hypothesis” *Development and Change*, vol: 17, 69-83
- Godard, J. P. (2004). “Urban Underground Space and Benefits of Going Underground”, <https://about.ita-aites.org> > download
Erişim: 22.12.2021
- Harrison, P. (1997). “Şehirleşme, Batılılaşma, Küreselleşme: Kültürel Çeşitliliği Kurtarabilir miyiz?” *Habitat 2 Kent Zirvesi İstanbul 96 Uluslararası Bilimsel Toplantıları (Cilt 2)* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu*, S. Savran (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Karakurt, E. (2004). “‘Dünya Kenti’ Kavramına Alternatif Bir Bakış” *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (Cilt 1)*, Ankara: DPT
- Karakurt, E. (2006). “Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı:26, 1-25
- Kaya, K. Y. (2010). “Geç Kapitalizm, Tüketim Toplumu ve Kent” *21. Yüzyıl Kentleri: Mekân Kültür ve Yönetim Perspektifinde*, E. K. Tosun (Ed.), Bursa: Ekin Yayınevi
- Kayan, A. (2015). “Küreselleşmenin Kentler Üzerindeki Etkileri ve Küresel Kentlerin Özellikleriyle İlgili Bir Değerlendirme”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1), 266-289
- Kaygalak, İ. ve Işık, Ş. (2007). “Kentleşmenin Yeni Ekonomik Boyutları” *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı 16, 17-35
- Kayıhan, K. S. (2008). “Mimar Malcolm Wells’in Görünmeyen Mimarisi”, *Arredamento Mimarlık, Tasarım Kültürü Dergisi*, sayı 3, 105-107.
- Kaypak, Ş. (2011). “Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri” *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI (I), 117-130
- Kaypak, Ş. (2013). “Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme” *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2 (4), 80-95
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınları
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*, 14. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları
- Khondker, H. H. (2004), “Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept” *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 1(2), 12-21
- Kiper, P. (2004). “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri” *Planlama*, 2004(4), 14-18
- Knox, L. P. (1996). “Globalization and Urban Change”, *Urban Geography* 17(1), 115-117.
- Koyuncu, A. (2011). “Sosyoloji Kuramlarında Kent” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 25, 31-56
- Kurtuluş, H. (2006). “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak” *Planlama*, 2006(2), 7-11

- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı*, I. Ergüden (Çev.) İstanbul: Sel Yayınları
- Marın, C. M. (2004). “Globalleşme Sürecinde Kent ve Bölgelerin Mekânsal Ekonomilerdeki Rolü ve Ekonomik Coğrafya Eşitsizliği: Bir Yerleşim Kuramı Yaklaşımı” *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (Cilt 2)*, Ankara: DPT
- Niray, N. (2002). “Tarihsel Sürec İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, 1-27
- Olgun, H. (2007). “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (Glocalization) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış” *Sosyoekonomi*, 5(5), 109-118
- Öncü, A. ve Weyland, P. (2013). “Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri” *Mekân Kültür İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, A. Öncü ve P. Weyland (Der.), L. Şimşek ve N. Uygun (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları
- Özcan, A. ve Sümer, Ç. G. (2015). “Küreselleşmenin Kimliksiz Kentleri ve McDonalds Kent Kültürü”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7 (13), 238-256
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme*, Ankara: Ekin Yayınları
- Pustu, Y. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Kent ‘Antik Site’den Dünya Kentine” *Sayıştay Dergisi*, sayı 60, 129-151
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye’de Kentleşme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Sennet, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, S. Durak ve A. Yılmaz (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şahin, Y. (2013). *Kentleşme Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi
- Şan, M. K. ve Akyiğit, H. (2014). *Şehir, Kimlik ve Mekânsal Ayrışma. Şehir Üzerine Düşünceler-I* H. Taşçı ve N. Nebati (Ed.) İstanbul: Esenler Belediyesi
- Şaylan, G. (2006). *Postmodernizm* Ankara: İmge Kitabevi
- Şengül, M. (2007). “Küreselleşen Dünya, “Küreselleşme” ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış” *Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine*, A Mengi (Ed.), Ankara: İmge Yayınevi
- Tönnies, F. (2005). “Gemeinschaft ve Gesellschaft” *Şehir ve Cemiyet* A. Aydoğan (Haz.) A. Aydoğan (Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık
- Yaylı, H. (2012). “Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: ‘İstanbul Örneği’” *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (24), 331-355
- Yeldan, E. ve Yıldırım, D. (2015). “Küreselleşme ve Sanayisizleşme Bağlamında Türkiye’de ve Dünyada Demokrasi Açığı” *Çalışma ve Toplum*, sayı 45, 65-87
- Yıldırım, M. (2014). “Kavramsal Çerçevesi İçerisinde Kent, Kentleşme ve Kentleşme” *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8 (15) 321-348.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -
